

МЕТОДОЛОГІЯ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОСТИХ РЕЧЕНЬ ІЗ НАПІВПРЕДИКАТИВНИМИ АД'ЕКТИВНИМИ КОМПОНЕНТАМИ

METHODOLOGY OF STUDY SIMPLE SENTENCES WITH SEMIPREDICATIVE ADJECTIVE COMPONENTS

Тесліцька Г.І.,

orcid.org/0000-0002-0705-228X

кандидат філологічних наук,

асистент кафедри сучасної української мови

Чернівецького національного університету імені Юрія Федьковича

У статті окреслено особливості методології дослідження простих поліпропозитивних речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами (НАК). Описано методи структурного і функційного аналізів простих речень з ад'єктивними компонентами як одиниць монопредикативних (формально-синтаксична ознака), поліситуативних, поліпропозитивних, поліпредикативних, моно- / полісуб'єктних (семантико-синтаксичні ознаки), поліінформативних, утворених унаслідок дії закону мовної економії (функційна ознака). Виокремлено метод лінгвістичного опису із прийомами внутрішнього та зовнішнього моделювання, методики лінгвістичного спостереження, класифікації і систематизації; обґрунтовано застосування структурного методу, представленого методиками трансформаційного й дистрибутивного аналізів, а також аналізом безпосередніх складників; методу субституції (функційної заміни) тощо. Висвітлено особливості структури, семантики і функцій простих речень із напівпредикативними ад'єктивними компонентами за допомогою методик формально-синтаксичного, семантичного, контекстуально-ситуативного, інтерпретативного аналізів. Зауважено, що дослідження речень з напівпредикативними ад'єктивними компонентами передбачає кілька етапів, серед яких: 1) аналіз, синтез й узагальнення наукових теорій асиметрії мовного знака, відокремлення та напівпредикативності як синтаксичних категорій; 2) дослідження типів реалізації семантико-синтаксичних відношень між реченнєвооформленою та згорнутою пропозиціями через категорії відносної темпоральності, відносної модальності та часткової персональності напівпредикативного ад'єктивного компонента; 3) випрацювання типології моделей, що демонструють синтагматичні можливості ад'єктива в потенційно предикативних утвореннях.

Ключові слова: методологія, метод, аналіз, просте ускладнене речення, напівпредикативний ад'єктивний компонент.

The article focuses on the study of the phenomenon of syntactic complication of a simple sentence structure by semipredicative adjectival components (SAC) (traditionally known as detached participle and verbal adverb phrases) with the inherent potential predicativeness. Semipredicative adjectival components is interpreted as embodied through detachment mono- or multi-lexeme syntactic formations appearing as a result of shortening of a simple elementary sentence into a non-sentence proposition, a central position in it is occupied by a secondary attributive syntaxeme represented by an adjective.

The article deals with methodology and methodological tools of the research. The following methods are used in the thesis: structural, semantic, distributive, transformational and functional analyses of simple sentences with adjectival components as units that are monopredicative (a formally-syntactic feature), poly-situational, poly-propositional, poly-predicative, mono- / poly-subjective (semantic-syntactical features), poly-informative and are formed according to the law of language economy (a functional feature). The study of sentences with semi-predicative adjectival components comprised four stages, among which: 1) analysis, synthesis and generalization of scientific theories dealing with the linguistic signsymmetry, as well as separation and semi-predictability as syntactic categories; 2) study of the types of realizations of semantic-syntactic relations between the sentence-made and reduced sentences clauses through the categories of relative temporality, relative modality and partial personalization of the SAC; 3) development of the typology of models that demonstrate syntagmatic possibilities of the adjective in potentially predicative formations.

Key words: methodology, method, analysis, simple complicated sentence, semipredicative adjectival component.

Постановка наукової проблеми. Розвиток лінгвістики в ХХІ столітті визначає усвідомлене і цілеспрямоване використання загальнонаукової системної методології в усіх розділах. Найважливішим компонентом мовознавчої методології є загальна теорія методів пізнання, що охоплює інформацію про універсальні й часткові способи пізнання мовних явищ, про їхній функційний діапазон тощо. Основна цінність цього компонента – у випрацюванні структури дослі-

дження та виокремленні пріоритетних функцій лінгвістичної методології: 1) визначення предмета дослідження (вихідні позиції у витлумаченні певного мовного явища, його стосунок до суміжних явищ, розмежування з ними); 2) формулювання мети й завдань наукової роботи; 3) вибір методів, методик і прийомів для об'єктивного аналізу предмета дослідження; 4) кореляція одержаних результатів і завдань наукового пошуку.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

О. Селіванова подає два визначення терміна „лінгвістичний метод”: 1) спосіб організації пізнавальної та дослідницької діяльності з метою вивчення явищ і закономірностей мови як об'єкта лінгвістики; 2) система процедур аналізу мовних явищ та / або перевірки отриманих результатів [7, с. 339].

На наше переконання, дослідження НАК можна схематично уявити як послідовність етапів, зумовлених ключовими категоріями: структура, семантика і функції синтаксичної одиниці. У цьому аспекті важливо вдаватися до використання кількох методів і прийомів для об'єктивного досягнення поставленої мети, основними з-поміж яких є методи структурного і функційного аналізу.

Завдання нашої статті полягало в описі методології дослідження напівпредикативних ад'єктивних компонентів для пізнання процесів зв'язного мовлення з опорою на принципи синтагматичності (урахування кількості та якості предикатних валентностей) й системності.

Виклад основного матеріалу дослідження.

Структурний метод як основний у ході аналізу мови у структуралістській парадигмі націлений передовсім на розкриття внутрішньої і статичної будови об'єкта: дослідник акцентує свою увагу на складі синтаксичної одиниці, композиції її частин, закономірності взаємодії між окремими елементами конструкції [1, с. 56].

З-поміж найактуальніших завдань сучасної лінгвістики домінує антропоцентричний підхід до вивчення мови, завдяки якому звернено увагу на роль люського чинника, на зв'язок мови й мислення (когнітивний, психолого-граматичний напрями), мови та комунікації (комунікативний, функційний, прагматичний). Отже, за допомогою методик *контекстуально-ситуативного* й *інтерпретативного аналізу* висвітлено функційні особливості простих речень із НАК, а через застосування методу *субституції* зафіксовано формально-семантичні співвідношення вторинних ад'єктивних мінімальних семантико-синтаксичних одиниць та інших засобів номінації того самого референта, установлено зміни в їхніх синтаксичних позиціях у простому ускладненому реченні.

При аналізі НАК застосовано структурні методики: 1) аналізу безпосередніх складників, 2) дистрибутивного аналізу; 3) трансформаційного аналізу. Зокрема, *трансформаційний і опозиційний аналізи* виявили свою ефективність для виокремлення спільного між складним і простим усклад-

неним реченнями, словосполученням і НАК через подібності й відмінності у виборі їхніх трансформацій, *дистрибутивний* – для встановлення відношень між послідовно розташованими компонентами простого ускладненого речення в разі їх безпосереднього поєднання один з одним у реальному потоці мовлення або в тексті.

Прості речення з НАК вирізняються особливостями будови, оскільки репрезентують структурну схему монопредикативної одиниці (основний склад речення), до якої мовець додає ад'єктивні компоненти – трансформовані вихідні прості речення. Це дає нам підстави для виокремлення двох рівнів членування простих речень, ускладнених ад'єктивними НК. Наприклад: *Отож щодня ми раювали, відгороджені від усього світу горами* (Г. Тарасюк) // *Отож щодня ми раювали* + (БО) *Ми були відгороджені горами від усього світу* // *Отож щодня ми раювали* + (БО) *Гори відгородили нас від усього світу*.

Синтаксичні зв'язки та семантико-синтаксичні відношення в таких реченнях належать до різних підсистем. На першому рівні членування основного складу речення фіксуємо словоформи, що на ґрунті предикативного зв'язку (координації) посідають синтаксичні позиції головних членів двоскладного речення – підмета (*ми*) і присудка (*раювали*). Релевантність предикативної пари – $N_1 Vf$ – зумовлена двома формальними ознаками: 1) у плані синтагматики словоформа *ми* посідає позицію абсолютного означуваного, тобто підмета, а присудок *раювали* – означального; 2) у плані парадигматики простий дієслівний присудок співвідносить зміст усього речення з дійсністю, указуючи на абсолютний час (мин. ч.) і дійсний спосіб (індикатив), а підмет маркує персональність (1-ша особ. мн.). Словоформа *раювали* пов'язана зі словом *щодня* прислівним підрядним зв'язком (власне-прилягання) як опорний і залежний компоненти дієслівного словосполучення. Водночас синтаксичні зв'язки корелюють із семантико-синтаксичними відношеннями між компонентами основного складу речення, формально їх оприявнюють.

Аналізуючи синтаксичні зв'язки між словоформами напівпредикативної конструкції, виокремлюємо:

а) *відгороджені* (від чого?) *від світу* – конструкція „ознака за дією + об'єкт відмежування, відчуження” побудована на ґрунті прислівного підрядного зв'язку (слабкого керування) для вираження об'єктних семантико-синтаксичних відношень;

б) *відгороджені* (чим?) *горами* – компоненти словосполучення „ознака за дією + об’єкт” пов’язані між собою прислівним підрядним зв’язком (напівсильне керування) і маркують об’єктно-суб’єктні семантико-синтаксичні відношення;

в) *від світу* (якого?) *усього* – конструкція „предмет + його ознака” ґрунтується на прислівному підрядному зв’язкові, виражаючи атрибутивні семантико-синтаксичні відношення.

Отже, ад’єктив у синтаксичній позиції вторинного предиката зберігає валентні властивості вихідного дієслова, що на формальному рівні оприявлено за допомогою підрядного зв’язку.

На другому рівні членування виформовуються зв’язки й відношення власне-синтаксичного характеру, тобто між частинами простого речення, ускладненого ад’єктивною НК:

Основний склад простого речення	+ (БО)	НАК як результат трансформації вихідного простого речення
<i>Отож щодня ми раювали..</i>		<i>..відгороджені від усього світу горами</i>

Головні члени є носіями основного повідомлення про реальну ситуацію, і їх неможливо ізолювати від основного складу речення без руйнування його предикативної основи. Додатковий характер повідомлення, що його передає вторинний ад’єктивний предикат *відгороджені* та залежні від нього словоформи, репрезентують напівпредикативні відношення (предикативно-атрибутивно-обставинні), що постають у реченні як похідні (вторинні, другоряднопредикативні) щодо власне-предикативних.

Виражаючи напівпредикативні значення, дієприкметник / прикметник виформовує двобічний зв’язок із головними членами основного складу речення: він співвідноситься семантично й граматично як із підметом, так і з присудком.

Отже, предикативність речення виражається незалежно від будь-яких інших відношень між словами й словоформами, а потенційна предикативність дієприкметника завжди залежна, опосередкована зв’язками з головними членами речення й тому не сприймається поза його основним складом.

Предикативний зв’язок ад’єктива із підметом та присудком полягає в тому, що це напівпредикативний зв’язок, за якого виражається вторинна предикація через відносний час, відносну модальність і часткову персональність [5]. Кожний рівень (слів і словоформ; власне-синтаксичний)

відносно самостійний, автономний, і саме тому речення, ускладнені НАК, варто витлумачувати як багатоярусні побудови, у яких одні семантико-синтаксичні відношення й синтаксичні зв’язки нашаровуються на інші. Тому за допомогою методики безпосередніх складників: 1) визначаємо на власне-синтаксичному рівні зовнішній синтагматичний зв’язок (двоспрямований зв’язок – залежність слова одночасно від двох різних членів речення) й внутрішній синтагматичний зв’язок (зв’язок між словами й словоформами, що входять до складу НАК); 2) доводимо правило згортання вихідних реченневих структур і розгортання її складників: незмінною має залишатися „кількість предикативних одиниць, що поєднують свої потенції в єдиній структурі” [3, с. 224].

Метод дистрибутивного аналізу уможливив випрацювання дистрибутивні моделі як простих речень з ад’єктивними компонентами загалом, так і напівпредикативних конструкцій, центральне місце в яких посідає ад’єктив.

У ході вивчення синтаксичних сполучувальних потенцій (здатності слова виформовувати синтагматичні зв’язки з іншими словами на рівні класів слів) українського ад’єктива в складі НК ми послуговуємося теорією валентності (з лат. *valentia* – сила), що її екстраполював у лінгвістику французький структураліст Л. Теньєр [8]. В українському мовознавстві валентність здебільшого визначають як „міжривневу категорійну одиницю опосередковано морфологічного типу, що має трикомпонентну структуру (її функціонування пов’язане з лексико-семантичним, синтаксичним та морфологічним ярусами), прогнозує кількість та семантико-граматичну спеціалізацію залежних субстанційних синтаксем, представлених відповідними відмінками” [4, с. 193].

З огляду на виокремлення двох рівнів членування простого речення, ускладненого НАК, констатуємо, що на першому з них прикметник як вторинний предикат перебуває найближче до дієслова, оскільки потенційна „предикативна функція прикметника /.../ зумовлює категорійну трансформацію та зміщення функціонального діапазону його відмінкових форм і засвідчує синтаксичний перехід (транспозицію) до дієслів” [6, с. 86]. Ад’єктиви демонструють здатність „відкривати місця” для однієї, двох, трьох та чотирьох (рідко) субстанційних синтаксем або залучати до семантичного профілю НК вторинні адвербіальні й атрибутивні синтаксеми, пор.: *Вечір, тишею сповнений, землю стомлену колише* (Г. Душак); *В чималому льосі сиділи кат Стурза зі своєю родиною та півдесятка боярів, усе-таки виловле-*

них у *селах* (М. Івасюк). На другому рівні членування вживання НАК не зумовлено валентністю базового предиката, а спричинено комунікативними чинниками, що увиразнюють синтагматичні можливості ад'єктива в потенційно предикативних утвореннях.

За допомогою методу *лінгвістичного опису* мовних фактів проаналізовано й систематизовано прості ускладнені речення з НАК, а *прийоми внутрішнього та зовнішнього моделювання* дають змогу системно проаналізувати граматичну структуру й семантичну типологію НАК та означуваних компонентів в основній частині речення.

Структурування різнорівневих комунікативних одиниць, що водночас є номінативними знаками відображення дійсності, побудованими мовцем-автором у відповідній ситуації спілкування, зумовлюють динамічні процеси в українському синтаксисі, вияви варіативності й синонімії мовних засобів, а також тенденції до: 1) певної стандартизації; 2) аналітизму формальних структур; 3) мовної економії; 4) інтеграції мовних засобів тощо.

Прості речення, ускладнені НАК, з огляду на принцип економії усувають причину інформаційного перевантаження мовних засобів, даючи мовцю змогу, який прагне до скорочення й лаконізму, дібрати саме ту форму, яка відповідатиме його комунікативній інтенції [9].

Для встановлення варіантності синтаксичних структур через їх перетворення застосовано трансформаційний метод, який ґрунтується на уявленні, що в основі класифікації мовних структур лежить їх еквівалентність іншим за будовою одиницям, тобто здатність однієї структури перетворюватися на іншу. Н. Хомський, автор цієї методики в лінгвістичній науці, виокремлює глибинну структуру (значення речення) і поверхневу структуру (форму речення). Отже, глибинна структура речення уміщує семантичні складники, які отримують різні синтаксичні втілення, або реалізації, у поверхневій структурі.

За можливих регулярних трансформацій у межах простого речення відбуваються семантичні процеси пониження чи підвищення в ранзі предикатів, формальні взаємопереходи членів речень, а також семантичне варіювання простих

і складних речень. Зокрема, у семантично неелементарних реченнях спостерігаємо співвідношення засобів вербалізації авторського задуму – первинної та вторинної предикацій, відзначаємо поліпропозитивний характер висловлення і поліпредикатність його структури (наявність основного і вторинного предикатів).

Ад'єктивні компоненти, відкриваючи додатковий предикативний план, семантично ускладнюють предикативну одиницю. Процес „стиснення” конструкцій, що стосується здебільшого їх лінійної протяжності, утворення т. зв. конденсерів реченнєвого змісту [2], є одним з активних процесів у синтаксисі, який відображає певні процеси когнітивної діяльності мовця. Напр.: *Над нашими головами ходять вітри історії. Вітри історії є то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії, які є то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії, то холодно-кам'яні, то притишено-лагідні // Над нашими головами ходять вітри історії. То холодно-кам'яні, то притишено-лагідні* (В. Яворівський).

Висновки дослідження і перспективи. Отже, за структурного опису ціле (просте речення, ускладнене напівпредикативною конструкцією) оприявнює взаємозв'язок і взаємодію його частин, а основні методики активізують увагу синтаксистів до проблеми формально-семантичних (корелювальних) співвідношень у синтаксисі, напівпредикативності, кореляції категорій первинної та вторинної предикацій у структурі простого речення, синтаксичної номінації й номінативної деривації. Насиченість речення компонентами вторинної предикації реалізує принцип компресії структурних засобів мови, а паралельно є ознакою синтаксичної перспективи речення та концентрації змісту. Закон економії усуває небезпеку інформаційної перевантаженості мови, тому що мовець, прагнучи до скорочення і лаконізму висловлення, кожного разу вибирає з багатого інвентарю засобів саме ту форму, яка уможливило передавання того чи того реального змісту з усіма нюансами, відтінками, відповідно до конкретної комунікативної перспективи.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ:

1. Бацевич Ф. С. Нариси з лінгвістичної прагматики. Львів : ПАІС, 2010. 336 с.
2. Єрмоленко С. Я. Синтаксис і стилістична семантика. К. : Наук. думка, 1982. 210 с.
3. Загнітко А. П. Теорія сучасного синтаксису. Донецьк : ДонУ, 2006. 378 с.
4. Костусяк Н. Структура міжрівневих категорій сучасної української мови. Луцьк : Волинський нац. ун-т, 2012. 452 с.
5. Кульбабська О. В. Вторинна предикація у простому реченні. Чернівці : Чернівецький нац. ун-т, 2011. 672 с.

6. Полякова Л. О. До історії вивчення дієприкметника. *Вісник Харківського університету*. Харків : ХДУ, 1971. Вип. 6. С. 36–45.
7. Селіванова О. Сучасна лінгвістика: термінологічна енциклопедія. Полтава: Довкілля-К, 2006. 716 с.
8. Теньер Л. Основы структурного синтаксиса. М. : Прогресс, 1988. 655 с.
9. Шитик Л. Синхронічна перехідність синтаксичних одиниць в українській мові. Черкаси : Вид. Чабаненко Ю. А., 2014. 474 с.

УДК 811.161.2'243:37.091.3

DOI <https://doi.org/10.32782/tps2663-4880/2022.24.2.6>

СУЧАСНІ ТЕНДЕНЦІЇ У РЕАЛІЗАЦІЇ КОМУНІКАТИВНОГО ПІДХОДУ ДО ВИКЛАДАННЯ УКРАЇНСЬКОЇ МОВИ ЯК ІНОЗЕМНОЇ

CURRENT TRENDS IN THE IMPLEMENTATION OF THE COMMUNICATIVE APPROACH TO TEACHING UKRAINIAN AS A FOREIGN LANGUAGE

Трумко О.М.,

orcid.org/0000-0003-3816-6164

*кандидатка філологічних наук,
наукова співробітниця*

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

Горда О.М.,

orcid.org/0000-0001-8120-9591

*кандидатка філологічних наук,
старша наукова співробітниця*

*Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою
Національного університету «Львівська політехніка»*

У статті зосереджено увагу на важливих змінах і нових тенденціях, які спостерігаємо в розвитку методики викладання української мови як іноземної (УМІ) в межах комунікативного підходу. Тепер основним завданням фахівців із методики викладання є сформулювати в іншомовця не тільки лексико-граматичні, а й структурні, соціальні, культурні та функціональні знання, необхідні для ефективної комунікативної взаємодії. Це можна зробити шляхом залучення до процесу викладання української мови в іншомовній аудиторії теорії мовленнєвих жанрів і теорії мовленнєвих актів.

У методиці викладання УМІ досліджень, присвячених особливостям актуалізації різноманітних мовленнєвих жанрів незначна кількість. Тому мета статті – описати внесок українських лінгводидактів, зокрема працівників Міжнародного інституту освіти, культури та зв'язків з діаспорою, у розвиток комунікативного підходу до викладання УМІ. Проаналізовано дослідження О. Антонів, Л. Паучок, М. Баліцької, О. Горди, Н. Данчишина, О. Даскалюк, З. Мацюк, О. Руснак, О. Трумко, С. Шабат-Савки та ін. У їхніх працях представлено особливості викладання мовленнєвих актів для забезпечення володіння УМІ на різних рівнях; акцентовано на особливостях ведення внутрішньої та зовнішньої комунікації; зосереджено увагу на розвитку навичок монологічного мовлення; зроблено висновки про ефективність у процесі вивчення УМІ та пізнання особливостей української культури позааудиторних екскурсій, поєднаних з іншими видами навчальної діяльності; досліджено новий спосіб здобуття аудитивних навичок – подкастинг.

Аналіз досліджень показав, що в українській лінгводидактиці комунікативний підхід тільки розвивається, тому важливо розглядати різні типи мовленнєвих жанрів і мовленнєвих актів як категорії лінгводидактики, що допоможе іншомовцям опанувати не тільки знання лексики чи граматики, а й особливості їх застосування в реальній комунікації.

Ключові слова: українська мова як іноземна, комунікативний підхід, мовленнєвий жанр, мовленнєвий акт, методика викладання.

The paper focuses on important changes and new trends in the development of the methods of teaching Ukrainian as a foreign language (UFL) within the communicative approach. Now the main task of specialists in teaching methods is to give not only lexical and grammatical knowledge to a foreign speaker, but also structural, social, cultural and functional knowledge necessary for effective communicative interaction. This can be done by involving the theory of speech genres and the theory of speech acts in the process of teaching Ukrainian to a foreign language audience.

There is a small number of studies on the specifics of the realization of various speech genres in the methodology of teaching UFL. Therefore, the purpose of this paper is to describe the contribution of Ukrainian linguists, in particular